

BİLECİK

Marmara bölgesinde bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu il.

Karasu vadisinde, orta yükseklikte tepeler arasında ve bunların meyilli sırtlarında kurulmuş olup denizden yüksekliği Yukarı Bilecik adı verilen kesimde 550 m., buradan 4 km. kadar uzaktaki istasyon civarında ise 295 metredir. Bilecik adının nereden geldiği ve bugünkü yerinde eski bir yerleşmenin bulunup bulunmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Ayrıca şehrin ne zaman kurulduğu hakkında da herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak bugünkü şehrin 4 km. kadar güneybatısında İz-nik veya Eskişehir yolu üzerinde bulunan Agrilion veya Agrillum adlı bir yerleşim yeri, Bilecik'in ilk kurulduğu mevki olarak kaydedilir. Ayrıca Bizanslılar döneminde Hamsu ile Debbağhâne deresi vadileri arasında bir kaya çıkıntısı üzerindeki Belokome (Belekome, Belocome) adlı bir kalenin şimdiki Bilecik'in nüvesini teşkil ettiği, isminin de buradan geldiği belirtilir. Ramsay ise Bizans tarihçisi Pachymeres'in eserinde geçen Belokome adının Bilecik'in Rumcaleştirilmiş şekli olduğunu ileri sürer. İlk Osmanlı kaynaklarında Bilecik, "بلجك ، بلجك ، بلجك" imlâsıyla kaydedilir.

Bilecik yöresiyle ilgili ilk bilgiler Tunççağı'na kadar iner. Yörede tunç üretimi yapıldığına dair bazı arkeolojik malzemeler elde edilmiştir. İlkçağ'larda Frig, Lidya ve Pers hâkimiyeti altında kalan yöre, Bithynia Krallığı'nın Roma İmparatorluğu'na katılması üzerine Romalılar'ın idaresi altına girdi. İslâm'ın yayılış yıllarında Arap akınlarına uğradı. Bazı Osmanlı kaynaklarında Hârûnürreşid döneminde Söğüt ve civarının fethedildiği belirtiliyorsa da bu bilginin doğruluğu şüphelidir. Osmanlılar'ın Söğüt ve çevresine yerleştikleri XIII. yüzyılda Bilecik ve yöresi, Türkmenler'in akın sahasını teşkil eden Selçuklular ile Bizanslılar arasında bir sınır ve uç bölgesi durumundaydı. Osmanlılar'ın bu uç bölgesinde gazânın liderliğini ellerine geçir-

dikleri sırada Bilecik Bizans'ın merkezî idaresinden kopmuştu. Bilecik tekfuru civardaki diğer tekfurular arasında önemli bir mevkiye sahipti. Bu dönemde Bilecik'te pazar kuruluyor, Rum halkın yanında Türkmenler de burada alışveriş yapıyordu. Özellikle Bilecik bardakları çok rağbet görüyor ve bu ticaretin başlıca mâmül maddesi durumunda bulunuyordu. Osman Gazi önceleri Bilecik tekfuru ile iyi münasebetler kurdu. Osmanlı kaynaklarına göre Bilecik tekfurunun da aralarında bulunduğu bölgedeki diğer tekfurular Osman Gazi'ye bir suikast hazırladıysa da bu tertibin haber alınması üzerine Osmanlı kuvvetleri âni bir baskınla Yarhisar ve Bilecik'i fethettiler (1299).

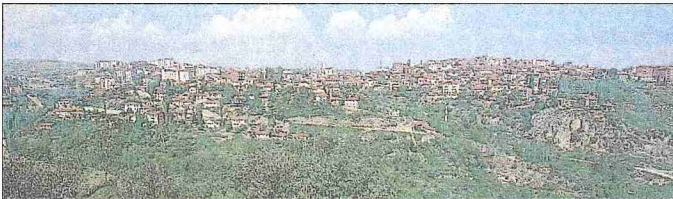
Bilecik alındıktan sonra beyliğin önemli bir merkezi oldu. Osman Gazi burada bir mescid yaptırdı. Bilecik nahiyesinin gelirlerini ailesine tahsis edip küçük oğlu Ali'yi annesiyle birlikte burada bırakarak Şeyh Edebâli'yi emin tayin etti. Şeyh Edebâli ile kızı ve aynı zamanda Osman Gazi'nin zevcesi vefatlarına kadar Bilecik'te yaşadılar ve buraya defnedildiler. Bazı Osmanlı kaynaklarına göre Çandarlı ailesinin atası Kara Halil de Bilecik'te kadılıkta bulunarak yaya askerinin teşkilini sağladı. Ayrıca Orhan Gazi'nin asker için ilk defa ak börk yaptırdığı yer de burası idi. Bu durum şehrin daha Osmanlı beyliğinin kuruluş yıllarında bir dokumacılık merkezi olduğunu gösterir. Şehir, daha önceki dönemlerde olduğu gibi Osmanlılar zamanında da Bursa-Eskişehir güzergâhında önemli bir konaklama yeri idi. Bizans ve Haçlı orduları gibi doğuya sefere çıkan Osmanlı orduları da buranın yakınında eski yolu takip ederlerdi.

Eski Bilecik, bugünkü şehrin güneydoğusunda Gazhâne ve Gugukluk ile Debbağhâne dereleri boyunca çukur ve düz bir mevkide bulunuyordu. Şeyh Edebâli Camii ve Türbesi bu yerleşmenin yönünü tayin etmişti. Ayrıca yine ilk Osmanlı padişahları tarafından inşa edilen tarihî âbideler de şehrin gelişmesinde rol oynadı. Ancak Bilecik fizikî bakımdan ve nüfus yönünden, muhtemelen arazinin

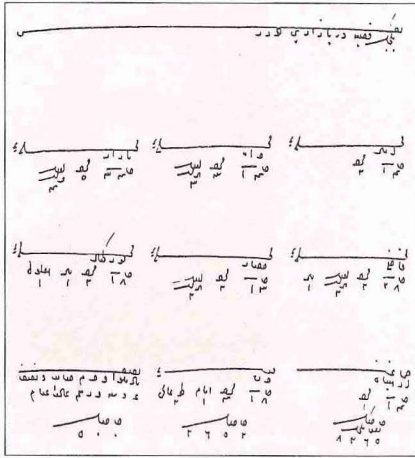

Orhan Gazi Camii ile Şeyh Edebâli Türbesi ve Mescidi - Bilecik

pek müsait olmaması sebebiyle büyük bir gelişme gösteremedi. XVI. yüzyıl başlarında, Kadı (Câmi-i Cedîd), Emîr, Dere, Pazar, Hisar, Börkçüler (Börekciler ?) adında altı müslüman mahalle ile bir gayri müslim cemaatten meydana gelen küçük bir kasaba durumundaydı. En kalabalık mahalleleri ise, Pazar adlı mahalle ile Kadı mahallesiydi. Kasabanın nüfusu 700 dolayında olup bunun yetmiş kadarını hıristiyan nüfus teşkil ediyordu (BA, TD, nr. 438, s. 220-223). XVI. yüzyılın ikinci yarısında mahalle sayısı sekiz olup önceki mahallelere Hacı Şücâ' ve Orhan Camii mahalleri ilâve edilmişti. Bunların arasında en kalabalık olanı Hisar mahallesiydi ve bunu sırasıyla Pazar, Kadı, Dere ve Hacı Şücâ' mahalleleri takip ediyordu. Bu durum kasabadaki yerleşmenin, muhtemelen emniyet gerekçesiyle daha yukarıda, kalenin çevresinde toplanmaya başladığını gösterir. Nüfus ise bu sıralarda 1600'e ulaşmıştı (TK, TD, nr. 145, vr. 106^a-108^b). 1649'da yapılan bir avâriz* tahririne göre Bilecik Ertuğrul Gazi vakıflarına ait bir kasabaydı ve on mahallesi vardı. Bunlar nüfusu oldukça azalmış Gazi, Câmi-i Kebîr, Debbağlar, Pazar, Osman Gazi, Nalband İlyas, Hisar, Akmescid, Emîrler adlı dokuz müslüman ve bir hıristiyan mahallesiydi. Fizikî bakımdan meydana gelen bu gelişmeye rağmen nüfus XVI. yüzyılın başlarındaki duruma inmişti. Hatta kasabanın tahririni yapan kâtip buranın dağlık ve taşlık bir yer olduğunu, etrafında ziraata elverişli herhangi bir ekinliğin bulunmadığını belirtme gereğini duymuştu (BA, D.MKF, nr. 27479). Daha 1555'te kasabanın yakınındaki yolu takip ederek Amasya'ya gitmekte olan Avusturya elçilik heyetinde bulunan H. Dernschwam, bir kale-şehir durumundaki Bilecik'i oldukça bakımsız bir yer olarak tarif etmiş, ayrıca burada ipekli kumaş dokunduğunu da belirtmişti. Gerçekten Bilecik ve civarı kaliteli ipek kumaş ve kadi-

Bilecik'ten bir görünüş

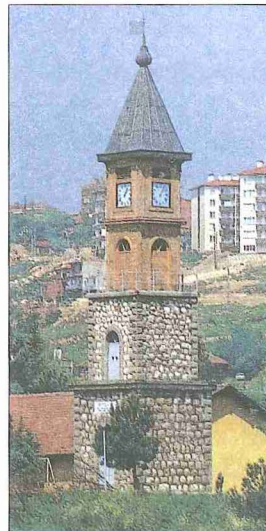
XVI. yüzyıl başlarında Bilecik mahallelerini gösteren bir belge (BA, 7D, nr. 166, s. 220)

fesi ile şöhret kazanmıştı. Diğer taraftan XVI. yüzyıl boyunca madencilik de ayrı bir öneme sahipti; özellikle demir madenlerinde top güllelerinin dökümü yapılıyor ve burada bir maden emini bulunuyordu. Madenlerde top güllesi dökümünde çalışmak ve bunları İstanbul'a iletmek üzere en yakın iskeleye taşımak için Kütahya, Manisa, Aydın bölgelerindeki yörükler görevlendiriliyor, bunların zahire ihtiyaçları civar kazalardan sağlanıyor ve bu da yöre halkı için önemli bir kazanç vesilesi oluyordu (BA, MD, nr. 26, s. 136/353; nr. 27, s. 248/576).

Bilecik'te madencilik faaliyetinin ne zamana kadar devam ettiği bilinmemekle birlikte ipekli dokumacılığının canlı bir şekilde XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar sürdüğü tesbit edilebilmektedir. 1855'te şehirde 180 çıkrıklı dört iplikhane vardı (Mordtmann, s. 295). Yüzyılın sonlarına doğru bu sayı daha da arttı. Nitekim V. Cuinet burada on yedi kadar iplikhanenin bulunduğunu, ipek ipliği üretiminin 45.000 kileye ulaştığını, dericilik, bıçakçılık gibi bazı zenaat kollarının da yer aldığını yazar. İpekli kumaş imalinin daha sonra yavaş yavaş önemini kaybetmesi sonucu ipek ham olarak ihraç edilmeye başlanmıştır. Ayrıca XIX. yüzyılda Avrupa'nın Utrecht kadifesine benzeyen, ondan daha üstün kalitede kadife imal edildiği de bilinmektedir. Bu yüzyılın sonlarında şehrin nüfusu ancak 10.000'e ulaşabiliyordu. Daha sonra demiryolunun buradan geçmesi şehrin iktisadî ve sosyal hayatına biraz canlılık getirdi.

Bilecik Osmanlı idaresinde, Eskişehir ve civarını da içine alan ve ilk Osmanlı sancaklarından olan Sultanönü sancağının bir kazası durumundaydı. XVI. yüzyılda buraya kırk dokuz köy ile yirmi mezraa bağlıydı. Uzun süre bu idarî durumunu koruyan Bilecik Tanzimat'tan sonra Hüdavendigâr eyaletinin bir sancağı oldu. Ardından II. Abdülhamid döneminde Ertuğrul sancağı adı ile anılmaya başlandı. Bu sancağın merkez kazası Bilecik'ti; ayrıca Küplü, Pazarcık, Yarhisar, Lefke ve Gölpazarı adlı beş idarî birimi daha bulunuyordu. Sancağın toplam köy sayısı 176 olup 52.000 erkek nüfus, 202 cami ve mescid, seksen bir medrese, 196 mektep, on han, 620 dükkân vardı. 1907'de Ertuğrul sancağı Bilecik, İnegöl, Söğüt ve Yenişehir olmak üzere dört kazadan oluşuyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu ad ile vilâyet oldu ise de kısa süre sonra vilâyetin adı Bilecik'e çevrildi (1924).

Bilecik şehri Millî Mücadele yıllarında en çok tahribata uğrayan yerlerden biridir. Üç defa Yunan işgali altında kalan şehir, bu işgaller yüzünden gerek ekonomik gerekse sosyal yönden büyük sarıntı geçirmiştir. Yunanlılar'ın 1920 Haziranından itibaren Batı Anadolu'da ilerleyişleri, Bursa ve Balıkesir'i işgallerinden sonra 5 Aralık'ta Ankara hükümetiyle Tevfik Paşa'nın başında bulunduğu İstanbul hükümeti arasındaki ilk görüşmeler burada yapıldı. Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa'nın Ankara hükümetini, Ahmed İzzet Paşa ile Sâlih Paşa'nın İstanbul hükümetini temsil ettiği görüşmeler Bilecik'te istasyon binasında gerçekleştirildi. Bundan az sonra, 8 Ocak 1921'de şehir Yunan kuvvetleri ta-

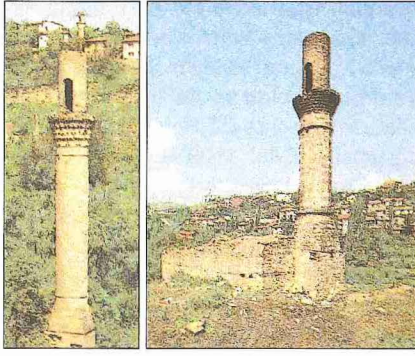

II. Abdülhamid devrinde inşa edilen Saat Kulesi - Bilecik

rafından işgal edildiyse de I. İnönü Savaşı sonucunda Yunanlılar geri çekilmek mecburiyetinde kaldılar. İkinci işgal 13 Temmuz'da oldu ve çok kısa sürdü; ancak hemen sonra 22 Temmuz'daki üçüncü işgal 6 Eylül 1922'ye kadar devam etti. Yunan kuvvetleri şehri boşaltırken büyük bir yangın çıkardılar. 1956 ev, 331 dükkân, on sekiz han, fabrikalar, hükümet konağı, camiler tamamıyla yandı, nüfus oldukça azaldı. Nitekim 1927'de yapılan ilk sayımda nüfus 3581 olarak tesbit edildi. Cumhuriyet döneminde il merkezi durumuna getirilen Bilecik, yeniden fakat yavaş bir gelişme sürecine girdi.

Bugünkü Bilecik, eski yerleşim yerinin tamamen tahrip olması sebebiyle ayrı bir alanda, daha kuzeydeki arızalı bir arazide kurulmuştur. Kırklar, Rasattepe ve Devdağı tepeleri arasında yeniden yükselen Bilecik iki bölümden meydana gelmiştir. Yukarı Bilecik adı verilen kısım ana yerleşim yeri özelliği gösterir ve İstanbul-Eskişehir karayolu etrafında yer alır. Diğer kısım buradan daha uzakta istasyon civarındadır. Eski yerleşim yeri ise vadide terk edilmiş, harap camileriyle hüzünlü bir görünüş arzeder. Fizikî bakımdan gelişmeye pek uygun olmayan bir mevkide yer alan Bilecik küçük bir şehir olarak ekonomik bakımdan sınırlı bir kapasiteye sahiptir. Halkın çoğunun geçim vasıtası tarıma dayalı üretim ve ticarettir. Özellikle şerbetçi otu bu faaliyette ön plandadır. Sanayi ise fazla gelişmemiştir; şehirde konserve fabrikası, İstanbul yolu üzerinde yem ve kâğıt fabrikaları ile yeni sanayi organize bölgesi bulunur. Nüfus da yavaş bir gelişme seyri göstermiştir. 1927'de 4000'e ulaşmayan nüfus 1950'de 5000, 1970'te 12.000 dolayında iken 1985'te ancak 18.500'e, 1990 sayımının sonuçlarına göre de 23.273'e yükselebilmektedir.

Osmanlılar döneminin ilk kültür merkezlerinden biri olan Bilecik'te bugüne ulaşmış tarihî eserlerin birçoğu harap halde bulunmaktadır. Bunlar arasında ilk Osmanlı padişahlarının yaptırdıkları eserler de vardır. Osman Gazi Camii eski Bilecik'in kuzeybatısında dar bir vadedir ve harap bir halde bugüne ulaşabilmiştir. Orhan Gazi Camii bunun biraz ilerisinde yer alır. İmaret binası ise caminin karşı yamacındadır. Ayrıca Bilecik'in doğusunda eski Emîrler mahallesindeki Emîrler Camii ile Karacalar ve Akkaldırım camilerinin yalnızca yıkık duvar ve minareleri ayakta. Orhan Ga-

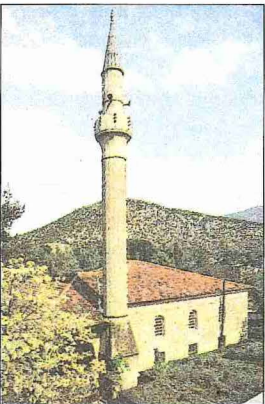

Bilecik'teki Karacalar ve Emîrler camilerinin ayakta kalabilen minareleri

zi Camii'nin 50 m. kadar aşağısında ise Şeyh Edebâli ile Mal Hatun türbeleri ve mescidi bulunur. İl sınırları içindeki başlıca tarihî eserler ise, Gölpazarı'nda Mihâl Bey Camii, Söğüt'te Ertuğrul Gazi Mescidi ve Türbesi ile Çelebi Mehmed'e izâfe edilen cami, Osmaneli'nde rüstem Paşa Camii, İnönü'de Hoca Yâdigâr Camii, Köprülü Mehmed Paşa Camii ve Kervansarayı'dır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 1991 yılı istatistiklerine göre Bilecik'te il ve ilçe merkezlerinde 55, bucak ve köylerde 316 olmak üzere toplam 371 cami bulunmaktadır. İl merkezindeki cami sayısı ise on birdir.

Bilecik şehrinin merkez olduğu il Kocaeli, Sakarya, Bolu, Eskişehir, Kütahya ve Bursa illeri ile kuşatılmıştır. Merkez ilçeden başka Bozüyük, Gölpazarı, İnhisar, Osmaneli, Pazaryeri, Söğüt ve Yenipazar adlı yedi ilçeye ve on bir bucağa ayrılmıştır; sınırları içerisinde 253 köy bulunmaktadır. 4307 km² genişliğindeki Bilecik ilinin 1990 sayımına göre nüfusu 175.526, nüfus yoğunluğu ise 41 idi.

Köprülü Mehmed Paşa Camii - Vezirhan / Bilecik

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 438, s. 220-223; nr. 515, s. 72-82; BA, D.MKF, nr. 27479; BA, MD, nr. 14, s. 452/636; nr. 26, s. 136/353; nr. 27, s. 248/576; nr. 31, s. 56/143; BA, KK, Ruus, nr. 209, s. 74; BA, KK, Mevkufat, nr. 2567, vr. 30^a-32^b; TK, TD, nr. 145, vr. 106^a-108^b; Şükrullah, "Behçetü't-tevârih" (nşr. Atsız), *Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1949, s. 52; Karamanî Nişancı Mehmet Paşa, "Osmanlı Sultanları Tarihi" (trc. İ. Hakkı Konyalı), a.e., s. 345; Aşıkpaşazâde, *Târih* (Atsız), s. 93, 99, 102, 105, 115; Neşrî, *Cihannümâ* (Taeschner), I, 21, 25, 27, 32, 34, 44-45, 55, 228; İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, s. 82-83, 109, 120-130, 140, 193; H. Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (trc. Yaşar Önen), Ankara 1987, s. 229; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 643; *Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 1444; Cuiet, IV, 168; Texier, *Küçük Asya*, I, 259; A. D. Mordtmann, *Anatolien, Skizzen und Reisbriefe aus Kleinasien (1850-1859)*, Hannover 1925, s. 63, 295; Necmi Güney, *Bilecik Tarih ve Coğrafya Etüdü*, Bilecik 1937; Fahri Dalsar, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, İstanbul 1960, s. 53, 75, 101; S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor*, London 1971, s. 253, 259, 301; *Bilecik İl Yıllığı*, Ankara 1973; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, Ankara 1974, s. 3, 18-19; Suraiya Faroqhi, *Towns and Townsman of Ottoman Anatolia 1520-1650*, Cambridge 1984, s. 144, 154, 171, 184, 186-187; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 140; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I: Anadolunun İdarî Taksimatı*, Ankara 1988, s. 128, 137, 140-141, 186; Ankara 1990, s. 2, 3, 14; S. Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dinî-İctimai Bir Müessesesi, Zaviyeler ve Zaviyeli-Camiler", *İFM*, XXIII/1-2 (1963), s. 34; Besim Darkot, "Bilecik", *İA*, II, 611-612; V. J. Parry, "Biledjik", *EI²* (İng.), I, 1218.

FERİDUN EMECEN

BİLGE, Kilisli Rifat

(bk. KİLİSLİ RIFAT BİLGE).

BİLGEGİL, Mehmet Kaya

(1921-1987)

Edebiyat tarihi araştırmacısı, edip.

Sivas'ın Gürün ilçesinde doğdu. Gürün'de Mollavelioğlu diye tanınan bir aileye mensuptur. Üç yaşında babası Abdullah Bey'in, bir yıl sonra da annesi Zeliha Hanım'ın vefatıyla küçük yaşta yetim kaldı, dedesi ve dayılarının himayesi altında yetişti. İlk öğrenimini bu kasabada yaptı, ortaokulu Sivas'ta bitirdi. Erzurum'da başladığı lise tahsilini İstanbul'da Kabataş Erkek Lisesi'nde tamamladı (1942). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ile Yüksek Öğretmen Okulu'nun Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerini bitirdikten sonra (1947) İzmit, Trab-

Mehmet Kaya Bilgegil

zon ve Adana liseleriyle Gazi Eğitim Enstitüsü'nde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1951'de Paris Sorbonne Üniversitesi Mukayeseli Edebiyat Kürsüsü'nde "Lamartine'de İstanbul" konusu üzerine hazırladığı "doctorat d'université" ile edebiyat doktoru unvanını aldı (tezinin özet olarak Türkçe neşredilen bir kısmı için bk. Kaya Bilgegil, "Lamartine'e Göre İstanbul", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, I, İstanbul 1955, s. 109-122). Dönüşünde bir müddet daha Gazi Eğitim Enstitüsü'nde öğretim faaliyetine devam ettikten sonra 1966'da yeni Türk edebiyatı doçenti olarak Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne tayin edildi. 1970'te profesörlüğe yükseldi. Aynı üniversitenin İslâmî İlimler Fakültesi'nde kurucu dekan olarak görev yaptı. İstanbul kütüphanelerinde daha iyi çalışabilmek için Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'ne geçti (7 Kasım 1984). Sağlık durumu dolayısıyla 21 Temmuz 1986'da emekli oldu. 21 Ekim 1987'de vefat etti, mezarı Karacaahmet'te Osman Şems Efendi'nin kabri yakınındadır.

Öğrencilik ve gençlik yıllarında *Yedigün*, *Değirmen* ve *Türk Yurdu* gibi dergilerde şiirler yayımlayan Bilgegil, hayatı boyunca bu ilgisini bir sanat zevki olarak devam ettirmişse de bunları kitap haline getirmemiştir. Bir araştırmacı olarak çalışmaları daha önemlidir. Henüz fakülte öğrencisi iken Darendeli saz şairi Kusûrî hakkında hazırladığı ve kendisinin ilk kitabı olan araştırması, halk edebiyatı alanında metotlu ve ilmi bir çalışma olarak dikkat çekti. Yine aynı yıllarda neşrettiği ve mensur şiir tarzının son güzel örneklerini veren *Cehen-nem Meyvası* adlı kitabının "Şiir ve Mâbâdi" adını taşıyan uzun giriş kısmı, mistik ve şairane tarafları ağır basan önemli bir şiir estetiği nazariyatıdır (poetika). Kaya Bilgegil'in ilmi araştırmada verimli yılları Gazi Eğitim Enstitüsü ile Ata-